

Професійне самовизначення учнівської молоді

Результати дослідження професійного самовизначення в умовах освітнього округу

Як створити профорієнтаційне середовище, яке позитивно впливає на активізацію процесів самопізнання, самоусвідомлення і саморозвитку учнівської молоді, що в майбутньому в значній мірі забезпечить зростаючий попит на конкурентоспроможних і мобільних спеціалістів, здатних ефективно діяти в умовах сучасного ринку праці? Одним із важливих аспектів є збагачення виховної практики провідних суб'єктів освітніх округів.

Олег МОРІН,
канд. пед. наук,
старший науковий співробітник лабораторії виховання готовності до ринку праці,
Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ

Узагальнення досвіду розв'язання проблеми професійного самовизначення учнівської молоді в психолого-педагогічній науці та сучасній освітній практиці дозволяє стверджувати, що інноваційним і потенційно дієвим плацдармом для розгортання професійної орієнтації учнівської молоді є освітні округи.

Освітні округи мають потужний потенціал для створення цілісної самодостатньої освітньої системи, визначальним елементом функціонування якої постає дієва професійна орієнтація учнівської молоді. Саме вони мають усі необхідні ресурси для здійснення професійної орієнтації як комплексної науково-обґрунтованої системи форм, методів і засобів, спрямованих на активізацію особи в обґрунтованому професійному самовизначенні та трудовому становленні.

Утворення освітніх округів дозволяє мати оптимальну структуру державно-громадського управління освітою на основі таких критеріїв:

- забезпечення рівного доступу споживачів до освітніх ресурсів і освітніх послуг;
- єдність регіонального освітнього простору;
- орієнтованість системи освіти на місцеві ринки праці.

Історична перспектива розвитку національної системи освіти полягає в забезпеченні процесів оптимізації, модернізації, трансформації та реформування освітнього середовища на рівні організації освітніх округів як інноваційної педагогічної системи відкритого типу.

Подальше реформування державного управління освітою на засадах відкритості, демократичності, децентралізації, оновлення змісту освіти, реального залучення громадськості до управління як рівноправного партнера допоможе вирішити проблему набуття українським суспільством статусу суспільства, що навчається.

Основу забезпечення профорієнтаційного складника діяльності освітніх округів складають наукові теорії і положення, які відображають вітчизняний (Мельник, 2012; Осадчий, 2012; Проскунін, 2008; Святенко, 2010; Стилик, 2012; Гуцан, Охріменко, Пархоменко, Гриценко, & Ткачук, 2016) і світовий досвід (Armstrong, Rounds, & Hubert, 2008; Blustein, 2006; Brown, & Lent, Capuzzi, & Stauffer, 2006; Harrington, & O'Shea, 2000; Parsons, 2008; Strauser, Lustig, & Ciftci, 2008; Swanson, & Fouad, 2010) зі створення умов для обґрунтованого вибору особистістю професії, впливу системи ціннісних орієнтацій особистості на професійне самовизначення, форм і методів організації навчального процесу для підготовки учнівської молоді до професійного самовизначення.

Розглянемо результати дослідження теоретико-методичних засад формування професійного самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу, яке було проведено у 2015—2018 рр.

Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі Броварського навчально-виховного об'єднання (м. Бровари, Київська обл.); Шепетівського міжшкільного навчально-виробничого комбінату (м. Шепетівка, Хмельницька обл.), Ізюмського міжшкільного навчально-виробничого комбінату (м. Ізюм, Харківська обл.), Павлоградського міжшкільного навчально-виробничого комбінату (м. Павлоград, Дніпропетровська обл.), Степанівського міжшкільного навчально-виробничого комбінату (с. Степанівка, Менський р-н, Чернігівська обл.), Надвірнянського міжшкільного навчально-виробничого комбінату (м. Надвірна,

Івано-Франківська обл.), Міжшкільного навчально-виробничого комбінату (Святошинський р-н, м. Київ).

Загальна кількість учнів, залучених до експерименту, склала 542 особи. Фіксування змін в компонентах структури готовності учнівської молоді до професійного самовизначення проводилося у сформованих групах: експериментальній, куди ввійшло 270 учнів, та контрольній, кількість якої — 272 учні. Такі зміни трактувалися нами як результат впливу на цей процес запропонованих експериментальних факторів.

Для вірогідної перевірки ступеня впливу експериментальних факторів на формування готовності учнівської молоді до професійного самовизначення в умовах освітнього округу, педагогічний експеримент було організовано із застосуванням принципу єдиної розбіжності. Водночас інші особливості освітнього процесу в експериментальних та контрольних групах ми намагалися зрівняти.

Здійснений у процесі дослідження аналіз генезису наукових ідей і теоретико-методологічних підходів, дозволив уточнити сутність дефініцій і концептуальних положень, які розкривають специфіку поняття професійне самовизначення учнівської молоді.

Встановлено, ключові аспекти цього процесу полягають у тому, що «професійне самовизначення особистості» має дуалістичний характер, тобто з одного боку, воно визначається як процес, під час якого відбувається прийняття рішення про вибір професії, професійне становлення і професійний розвиток особистості, її самоствердження в суспільстві, чиниться пошук сенсу, а з іншого боку, воно є складником життєвого самовизначення особистості, набуття нею професійної ідентичності та формування образу «Я-професіонал».

Водночас професійне самовизначення особистості є не лише актом вибору певної професії, а є процесом, який триває впродовж усього

життя людини і характеризує комплекс проблем, які з більшою чи меншою гостротою виникають на різних етапах життя людини і вимагають від неї прийняття рішення про вибір чи зміну професії.

Безпосередньо сама дія прийняття особистістю рішення про вибір професії відбувається поступово способом визначення індивідумом свого ставлення до світу професій загалом та конкретної професії зокрема, аналізу та рефлексії власних професійних досягнень, з урахуванням особистістю власних особливостей і можливостей, вимог професійної діяльності та соціально-економічних умов, уточнення та корекції вибору, вирішення інших питань безпосередньо зумовлених особливостями процесу побудови і розвитку кар'єри.

Здійснений поняттєво-категоріальний аналіз ключових понять дозволив зробити такі висновки:

- «самовизначення» можна розглядати як складну рефлексивну роботу особистості, що допускає вихід за рамки безпосереднього ставлення до світу і є формою усвідомленої готовності людини до майбутнього; відбувається, з одного боку, в ідеальному просторі цінностей і смислів, з іншого — в актуальному просторі життєвих планів і конкретних ситуацій;

- «готовність до професійного самовизначення» — це психологічне утворення особистості, що зумовлює довільний, усвідомлений вибір суб'єктом професії, яка адекватна індивідуальним особливостям людини, виявляється під час планування, підготовки і здійснення цілеспрямованих і послідовних самозмін особистості в процесі оволодіння нею обраною професією, діалектично поєднуючи залежність від ситуації вибору з узгодженням її безпосередніх впливів.

З'ясовано, активізація внутрішніх психологічних ресурсів дає змогу визначити певні особистісні якості індивіда, а саме: особистісно активно-позитивне ставлення до відповідної

професійно-трудової сфери та здатність до самореалізації в ній, що забезпечить у майбутньому досягнення значущої життєвої цілі — побудови професійної траєкторії, реалізації професійної кар'єри.

Механізмом активізації внутрішніх психологічних ресурсів особистості є створення системою освіти сприятливих умов для розвитку особистості (майбутнього фахівця) способом здійснення підготовки учнівської молоді до подальшої самостійної життєдіяльності в соціальному середовищі, формування життєвого і професійного самовизначення, що в результаті зумовить дієвість процесів самозміни та самовиховання.

Визначені нами під час проведеного дослідження теоретико-методичні засади забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу дозволили сформулювати закономірності його дії — це стійкі, повторювані, об'єктивно наявні істотні зв'язки у взаємодії суб'єктів профорієнтаційної діяльності, реалізація яких сприяє забезпеченню ефективності означеного процесу.

Закономірності професійного самовизначення особистості визначають особистісний аспект професійного самовизначення особистості, а їхня практична реалізація формує психологічну готовність особистості до його здійснення (Ginzberg, 1988).

Розробленню технології діагностики рівнів сформованості психологічного утворення особистості, що досліджувалося, передувало визначення структури готовності учнівської молоді до професійного самовизначення в умовах освітнього округу за допомогою пізнавально-рефлексивного, мотиваційного, процесуально-результативного критеріїв (глибина і міцність знань, ступінь адекватного ставлення до професійного самовизначення; дієвість інтересів, сформованість мотивів і змістовність ціннісних орієнтацій; точність умінь і навичок, сформованість професійно важливих якостей)

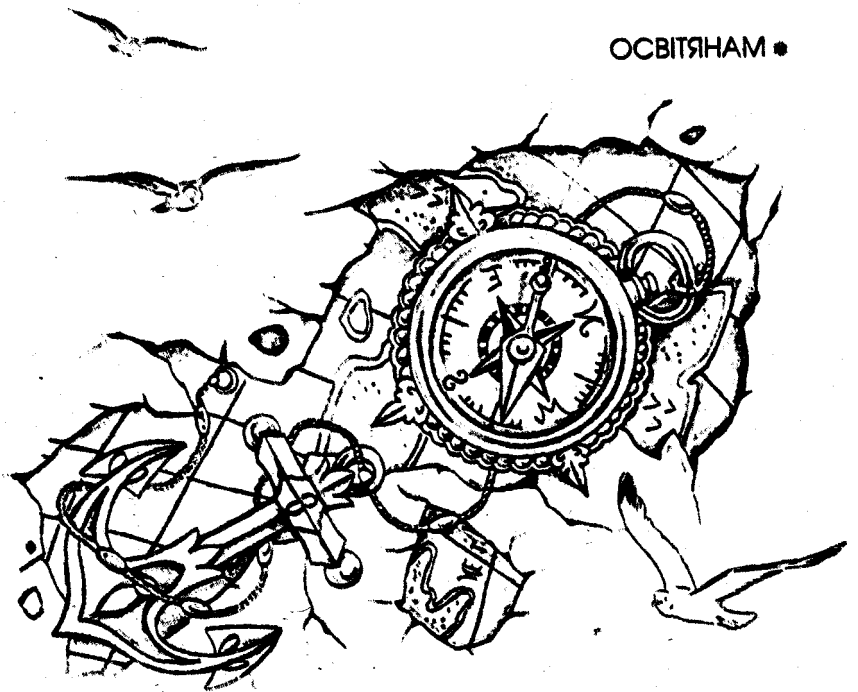
та відповідні показники сформованості такої готовності:

- рівень знань про світ праці, майбутню професію, знання і адекватна самооцінка власних особливостей;
- розуміння перебігу процесу професійного самовизначення;
- рівень розвитку навчальних, пізнавальних і професійних інтересів, наявність мотивації до навчання і допрофесійної підготовки, позитивне ставлення до побудови майбутньої професійної кар'єри;
- навички визначення відповідності професійних вимог обраної професії власним особливостями;
- прагнення до самоствердження і самореалізації способом саморозвитку професійно-важливих якостей, прагнення до проби сил в процесі предметно-перетворювальної діяльності, яка має ознаки власне професійної;
- рівень навчальних досягнень.

Рівні сформованості готовності учнівської молоді до професійного самовизначення було визначено за допомогою діагностичного інструментарію.

Було встановлено високий, середній та низький рівні сформованості готовності учнівської молоді професійного самовизначення:

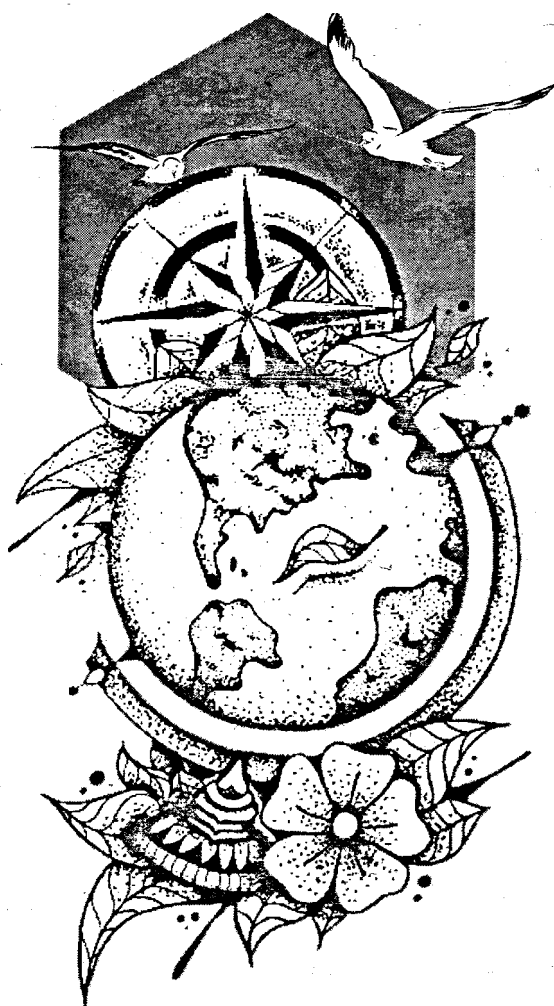
- **високий рівень:** суб'єкт володіє знаннями про світ праці, про майбутню професію, самостійно знаходить джерела інформації та використовує їх відповідно до цілей; адекватно оцінює свої індивідуальні особливості; уміє визначати відповідність вимог до обраної

професії власним особливостям; розуміє перебіг процесу професійного самовизначення; має високий рівень розвитку навчальних, пізнавальних і професійних інтересів, стійку мотивацію до навчання і допрофесійної підготовки; уміє самостійно здобувати знання; ставлення до побудови майбутньої професійної кар'єри позитивне; прагне до самоствердження і самореалізації способом саморозвитку професійно-важливих якостей; прагне до проби сил у процесі предметно-перетворювальної діяльності;

- **середній рівень:** знання суб'єкта про світ праці несистемні, про майбутню професію неповні; адекватно оцінює власні індивідуальні особливості, але не може без сторонньої допомоги визначити відповідність вимог обраної професії власним особливостям; рівні розвитку навчальних, пізнавальних і професійних інтересів розбалансовані; навчальні предмети мають ситуативну емоційну привабливість; мотивація до навчання і допрофесійної підготовки хитка, хоча ставлення до побудови майбутньої професійної кар'єри пози-

Пропоновані матеріали можуть використовуватися в організації проф-орієнтаційної роботи в освітніх округах, способом запровадження означеної моделі професійної орієнтації учнівської молоді.

ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ:

- для пізнавально-рефлексивного критерію — адаптований опитувальник «Професійні наміри» (Зеєра);
- для мотиваційного критерію — методики «ОДАНІ-2», «Діагностика навчальної мотивації» (Дубовицька), «Мотивація професійної діяльності» (Замфір у модифікації Реана);
- для процесуально-результативного критерію — експертні оцінки.

тивне; вимагає спонукання до саморозвитку професійно-важливих якостей, потребує підтримки батьків і педагогів щодо перевірки своїх сил у процесі предметно-перетворювальної діяльності;

• *низький рівень*: знання суб'єкта про світ праці часткові, знання про майбутню професію відображають тільки її зовнішній бік, оцінка власних індивідуальних особливостей неадекватна, не має бажання визначати відповідність вимог обраної професії власним особливостям; не розуміє перебігу процесу професійного самовизначення; має низькі рівні розвитку навчальних, пізнавальних і професійних інтересів, мотивація до навчання і допрофесійної підготовки відсутня, нейтрально ставиться до побудови майбутньої професійної кар'єри; не прагне до саморозвитку професійно-важливих якостей і перевірки своїх сил у процесі предметно-перетворювальної діяльності.

Аналіз динаміки сформованості в учнівській молоді готовності до професійного самовизначення до початку та після закінчення експерименту засвідчив: високий рівень 40,5% в експериментальній і 32,4% у контрольній групах (приріст 14,1%, в експериментальній і 5,2% у контрольній), середній рівень 43,8% в експериментальній і 36,7% у контрольній групах (приріст 9,7% в експериментальній і 4,5% у контрольній), низький рівень 15,7% в експериментальній і 30,9% у контрольній групах (зменшення на 23,8% в експериментальній і на 9,7% у контрольній).

Отримані дані засвідчують, по-перше, про керованість цього процесу, по-друге, про ефективність позитивного впливу запропонованих підходів до його формування.

Подальший аналіз отриманих даних дозволив виявити комплекс особистісних якостей особистості, які сприяють обґрунтованому професійному самовизначенню та досягненню успіху в майбутній професійній діяльності, а саме готовності до побудови професійної кар'єри в складних умовах конкуренції. Це

зумовлює виникнення нових відносин і взаємин суб'єктів виховного процесу, прояв самостійності і відповідальності в ухваленні суб'єктом рішення про вибір сфери професійної діяльності.

Спираючись на отриманий за результатами дослідження теоретичний і практичний матеріал було розроблено функціональну модель забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу (схема на с. 14—15).

Функціональна модель професійного самовизначення учнівської молоді має ознаки певної педагогічної системи, компоненти якої об'єднано в блоки:

1. Концептуальний — складають визначені нами наукові підходи та принципи до формування психологічного утворення особистості, що нами досліджується.

2. Провідною метою функціонування моделі є забезпечення професійного самовизначення особистості. Досягнення поставленої мети передбачає виконання двох груп завдань. Перше — формування ставлень особистості до вибору професії, майбутнього професійного становлення, самоствердження в суспільстві; друге — забезпечення процесу самореалізації особистості — життєвого самовизначення, набуття в майбутньому професійної ідентичності.

3. До процесуально-результативного блоку ввійшли зміст і засоби формування готовності учнівської молоді до професійного самовизначення, науково-методичне за-

безпечення формування готовності учнівської молоді до професійного самовизначення.

4. У змісті відображено інформацію про структуру і зміст професійної діяльності людини, вимоги професії до людини, підходи до визначення особистістю власних індивідуальних особливостей, опис технології організації індивідом власної життєдіяльності для підготовки до побудови майбутньої професійної кар'єри. Відповідні педагогічні засоби мають забезпечити засвоєння знань, розвиток умінь та формування саморегуляції. Механізмом для застосування означених засобів є сприяння процесам самовдосконалення і саморозвитку особистості.

5. Діагностичний блок визначає критерії, показники, рівні сформованості психологічного утворення особистості, що нами досліджується, для виявлення прояву результату та відповідного коригування діяльності всієї системи.

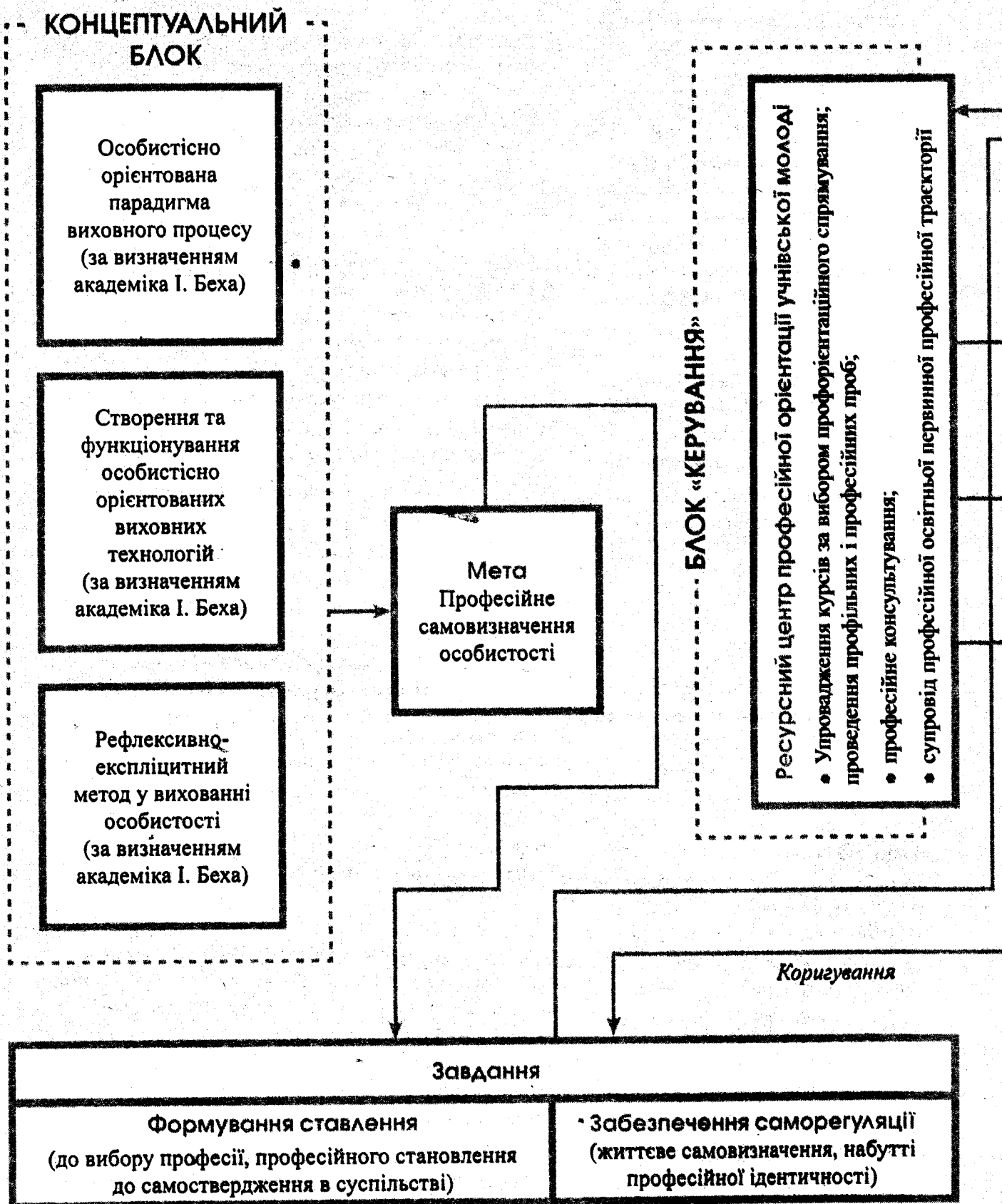
6. Роль блоку «керування» виконує ресурсний центр професійної орієнтації учнівської молоді, який забезпечує професійно-орієнтаційну діяльність суб'єктів освітніх округів та координацію цієї діяльності.

Отримані нами результати дослідження дозволяють стверджувати, найбільш дієвим засобом для забезпечення професійного самовизначення учнівської молоді, супроводу їх освітньої і професійної траєкторій є створення на базі опорних закладів, які включено до складу освітніх округів, «Ресурсних центрів професійної орієнтації» і «Центрів розвитку кар'єри».

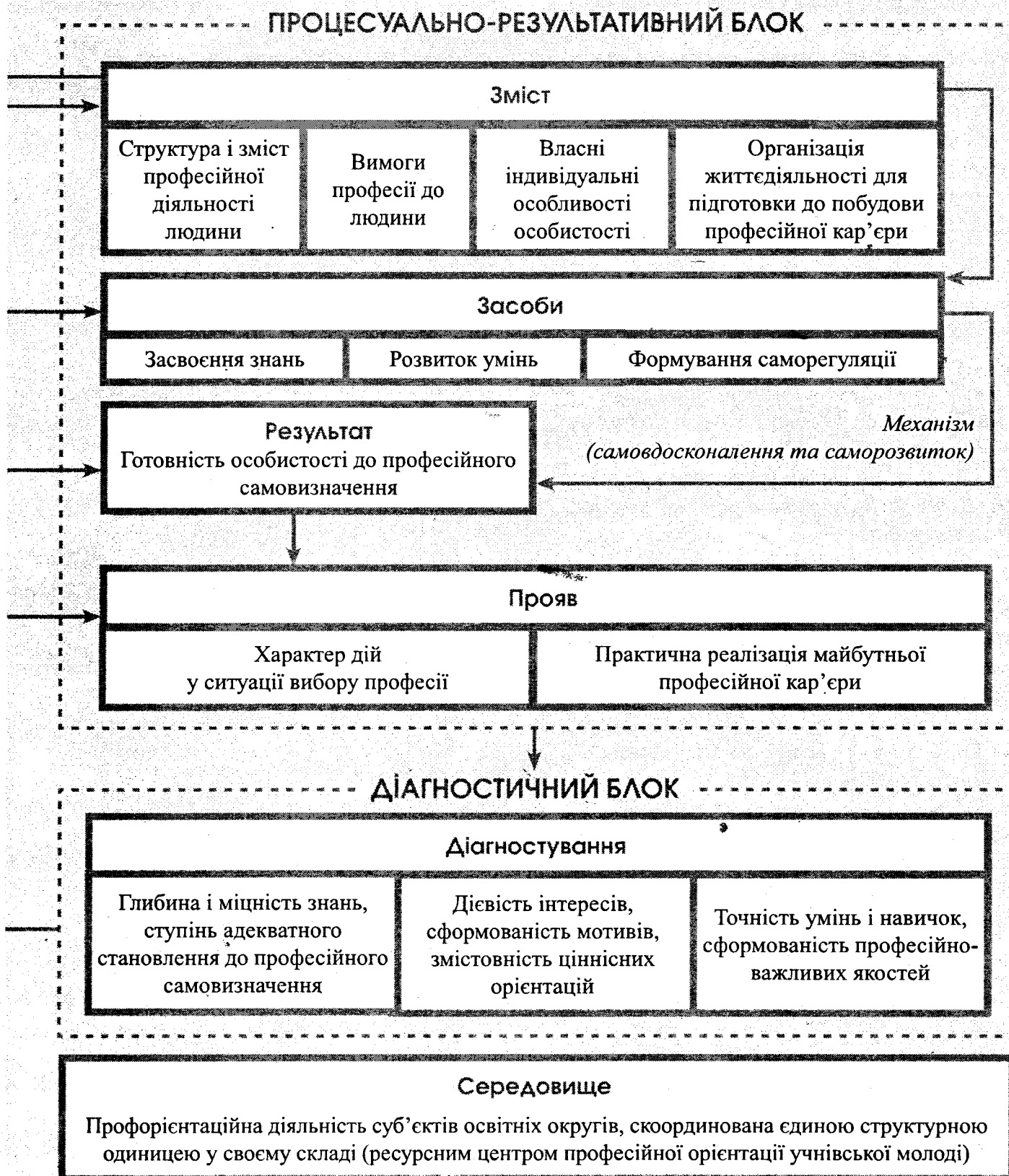
Аналіз практики функціонування означених ресурсних центрів засвідчив, найбільш ефективними методами роботи є професійно-орієнтаційні курси за вибором; масові форми роботи (тематичні вечори, диспути, конференції, екскурсії, зустрічі з представниками різних професій тощо); проведення класних годин професійно-орієнтаційного спрямування, батьківських зборів, консультування батьків із питань вибору професії їхніми дітьми; надання індивідуальних інформаційно-довідкових та професійних консультацій із використанням елементів психологічної підтримки тощо.

Функціональна модель забезпечення МОЛОДІ В УМОВАХ

професійного самовизначення учнівської освітніх округів

Особистісно орієнтовані виховні технології, які побудовані на основі означеної парадигми, визначають методи і техніки, що регулюють перебіг професійного самовизначення учнівської молоді, встановлюють для кожної особистості індивідуальний вектор майбутнього, смисли, які детермінують конкретні етапи життєвого шляху, напрями її майбутньої професійної діяльності. Методологія професійного самовизначення учнівської молоді базується на ідеї Беха про особистісно орієнтовану парадигму виховного процесу, опису методів і технік його забезпечення (2015).*

Упровадження особистісно орієнтованої парадигми виховного процесу актуальне до цього часу, оскільки забезпечує узгодження факторів зовнішнього педагогічного впливу на учнівську молодь, спонукає і мотивує її до самопізнання, самооцінки, самовизначення та самовдосконалення, дійсно збагачує особистість, що зростає, вищими смислами життя для постійного утвердження їх у власній діяльності та поведінці.

Результати проведеного дослідження свідчать про необхідність подальших наукових розвідок у напрямі забезпечення професійного самовизначення особистості з огляду на такі чинники: неможливість розглянути всі аспекти означеної проблеми та врахувати очікувані в Україні кардинальні зміни в нормативно-правовому забезпеченні професійної орієнтації населення; неоднозначність перебігу розвитку професійного самовизначення особистості, оскільки воно залежить від одночасного впливу багатьох факторів; потребу пролонгації спостережень в узагальненій формі.

Тому актуальним залишаються дослідження, спрямовані на модернізацію змісту, створення інноваційних виховних технологій забезпечення професійного самовизначення особистості, пошук нових форм і методів профорієнтаційної діяльності закладів освіти різного рівня, розробки детальнішого опису процедури проведення профорієнтаційних заходів (відбо-

ру контингенту, визначення тривалості, місця і умов проведення, загальної організаційної структури тощо).

Використані джерела

1. Бех І. Д. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Т. 1, 2. Чернівці: Букрек, 2010.
2. Віднічук М., Мельник, Н. Освітні округи. *Шкільний світ*. 2010.
3. Григор'єва О. В. Готовність педагогічних працівників до інноваційної діяльності в умовах освітнього округу. *Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти*: наук.-метод. журнал. Чернівці: Черемош, 2012. С. 16—24.
4. Гуцан Л. А., Морін О. Л., Охріменко З. В., Пархоменко О. М., Гриценок Л. І., Ткачук І. І. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу: монографія. Харків: Друкарня Мадрид, 2010.
5. Гуцан Л. А., Морін О. Л., Охріменко З. В., Пархоменко О. М., Гриценок Л. І., Ткачук І. І. Професійне самовизначення старшокласників в умовах освітнього округу: посібник. Харків: Друкарня Мадрид, 2016.
6. Кірішко Л. М. Становлення системи науково методичної роботи освітніх округів. *Завучу, усе для роботи*. 2014. С. 5—6, 18—21.
7. Мельник Н. А. Управління освітнім округом: теоретичний аспект: наук.-метод. посіб. Рівне, 2012.
8. Осадчий І. Г. Освітній округ: теоретико технологічні засади ефективного управління. *Народна освіта*. 2012. № 3(18).
9. Проскурнін В. В. Організаційно педагогічні умови діяльності освітніх округів на регіональному рівні: дис. канд. пед. наук. Луганськ, 2008.
10. Святенко О. Порядок створення та основні завдання освітнього округу. *Практика управління закладом освіти*. 2010. № 11. С. 23—25.
11. Стилик В. Б. Організація науково методичної роботи з керівниками та педагогічними кадрами на етапі створення освітніх округів. *Освітні округи як чинники модернізації регіональної системи освіти*. Черкаси: Вид-во ЧОІПОПП, 2012.
12. Swanson J. L., Fouad N. A. *Career theory and practice: Learning through case studies*. California: SAGE, 2010.